

รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบังไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน*

A Cultural Model of Bun Bang Fai According to E-San Belief

พระมหาสมัย จารุธมโม (ใจเมือง) และประยงค์ แสนบูรณ
Phramaha Samai Carudhammo (Caimuang) and Prayong Sanburan
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, ประเทศไทย
Mahamakut Buddhist University, Isan Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: smaiqwerty197799@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะวัฒนธรรมประเพณีบุญบังไฟที่ปรากฏในสังคมอีสาน 2) ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีบุญบังไฟของชาวอีสาน และ 3) วิเคราะห์รูปแบบทางวัฒนธรรมของประเพณีบุญบังไฟตามความเชื่อของชาวอีสานในบริบทของชุมชนบ้านเม็ง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน ได้แก่ พระสงฆ์ นักปราชญ์ชาวบ้าน ครูอาจารย์ ผู้นำชุมชน และตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า

- วัฒนธรรมประเพณีบุญบังไฟที่ปรากฏโดยทั่วไป เป็นประเพณีสำคัญของชาวอีสานที่จัดขึ้นในเดือนหกของทุกปี เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสามัคคีของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีบุญบังไฟของชาวอีสาน มีรากฐานจากวรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่องพญาคนคาก และเรื่องผาแดง-นางไอ่ ซึ่งเป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับการขอฝนจากพญาแถน โดยการจุดบังไฟถือเป็นสัญลักษณ์ของการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าบนสวรรค์ เป็นการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อพื้นบ้านกับพระพุทธศาสนา และยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานมาจนถึงปัจจุบัน

*ได้รับบทความ: 20 มีนาคม 2568; แก้ไขบทความ: 12 มีนาคม 2569; ตอรับตีพิมพ์: 26 มีนาคม 2569
Received: March 20, 2025; Revised: March 12, 2026; Accepted: March 26, 2026

3. รูปแบบทางวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟในบริบทของชุมชนบ้านเม็ง พบว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ ได้ขยายบทบาทไปสู่กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะของความบันเทิง การแข่งขัน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น ประเพณีบุญบั้งไฟยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน และสะท้อนพลวัตของวัฒนธรรมอีสานในบริบทของสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: วัฒนธรรมประเพณี; บุญบั้งไฟ; ความเชื่อของชาวอีสาน

Abstract

This study aims to: 1) examine the cultural characteristics of the Bun Bang Fai festival as practiced in Isan society, 2) investigate the beliefs associated with the Bun Bang Fai tradition among the Isan people, and 3) analyze the cultural patterns of the Bun Bang Fai festival in accordance with Isan beliefs within the context of Ban Meng community. This research adopts a qualitative approach by reviewing data from the Tripitaka, Buddhist scriptures, academic documents, and related studies. Field data were collected through in-depth interviews with twenty key informants, including monks, local sages, teachers, community leaders, and representatives of local administrative organizations. The data were analyzed using inductive content analysis.

The study reveals the following findings:

1. The general cultural characteristics of the Bun Bang Fai festival indicate that it is an important tradition of the Isan people, annually organized in the sixth lunar month to invoke rainfall for agricultural activities. The festival reflects the relationship between humans, nature, and supernatural beliefs through ritual practices and various cultural activities. Such practices function as a social mechanism that strengthens community solidarity and facilitates the transmission of local wisdom.

2. Beliefs associated with the Bun Bang Fai tradition are rooted in Isan folk literature, particularly the legends of Phaya Khan Khak and Pha Daeng–Nang Ai. These narratives represent the belief in appealing for rain from Phaya Thaen, the celestial deity. The launching of rockets symbolically represents communication between humans and heavenly beings. Such beliefs reflect a synthesis between indigenous cosmology and

Buddhist traditions, which continue to influence the worldview and way of life of the Isan people.

3. The cultural patterns of the Bun Bang Fai festival in Ban Meng community demonstrate a significant transformation. While the tradition originally emphasized sacred rituals, it has gradually expanded into cultural activities characterized by entertainment, competition, and local tourism promotion. At the same time, the festival serves as a cultural space for fostering social relationships, preserving community identity, and reflecting the dynamic transformation of Isan culture in contemporary society.

Keywords: Cultural tradition; Bun Bang Fai festival; Isan beliefs

1. บทนำ

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดลักษณะทางวัฒนธรรมและทำให้วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของแต่ละภาคแตกต่างกันไป เช่น การตั้งบ้านเรือน วิธีการทำมาหากิน จารีต ประเพณี ซึ่งแต่ละภาคจะมีประวัติความเป็นมาทางสังคม วัฒนธรรม และการสืบทอดจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ต่างกัน ทำให้เกิดรูปแบบหรือลักษณะทางวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละภาค แต่ละสังคมแตกต่างกัน (ธิดา สารยะยา, 2535, หน้า 488) โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยมีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง ประกอบด้วยสภาพดินเป็นดินปนทราย อัตราการระเหยของน้ำจึงสูงมาก แผ่นดินแห้งแตกกระแหงอีกทั้งสายน้ำตามธรรมชาติมีน้อย แคนและไหลเชี่ยว การใช้ระบบชลประทานเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ชาวอีสานในอดีตจึงผูกพันกับน้ำฟ้ามากกว่าน้ำบนดิน ความผูกพันนี้ได้หยั่งเข้าไปในชีวิตและจิตใจของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องยาวนาน น้ำฟ้าหรือฝนจึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติเกือบทั้งหมด

ชาวอีสานมักจะมีประเพณีท้องถิ่นทุกเดือนหรือที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ซึ่ง หมายถึงประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี ซึ่งประเพณีเหล่านี้เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ เรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตรกรรม (เบญจมาศ เกตุแก้ว, 2521) ประเพณีที่โด่งดังของชาวอีสานก็คือ ประเพณีบุญบั้งไฟหรือที่เรียกว่าบุญเดือนหก เพราะนิยมจัดงานกันในเดือนหก โดยประเพณีบุญบั้งไฟมีต้นกำเนิดมาจากนิทานพื้นบ้านของภาคอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ นิทานพื้นบ้านดังกล่าวได้เป็นรากฐานความเชื่อ ทำให้ชาวบ้านจัดประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพญาแถน หรือเทพวัสสกาลเทพบุตร ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าพญาแถนมีหน้าที่คอยดูแลให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล หากหมู่บ้านใดไม่จัดประเพณีบุญบั้งไฟ ฝนก็จะไม่ตกต้องตามฤดูกาลอาจก่อให้เกิดภัย

พิบัติกับหมู่บ้านได้ ดังนั้นชาวอีสานจึงจัดงานบุญบั้งไฟขึ้นทุกๆ เดือนหกหรือเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายนของทุกปี (ยูร กมลเสวีรัตน์, 2546, หน้า 23)

พระพุทธศาสนา และพราหมณ์-ฮินดู ถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีคิดของคนอีสาน ในการปรับถ่ายความเชื่อจากการนับถือผีแถน มาสู่ความเป็นเทวดา เช่น การแต่งวรรณกรรมทางศาสนาเพื่อข่มกันตัวละครจะนับถือผีฟ้า ผีแถน แต่ลำดับ ต่อมาจะรบกับผีฟ้า ผีแถน เป็นสงครามยืดเยื้อ จนพระอินทร์ต้องลงมาหย่าศึก ตัวละครจึงไปบูชาพระธาตุจุฬามณี แสดงถึงการเปลี่ยนคติความเชื่อจากผีไปสู่พุทธศาสนา ความขัดแย้งเหล่านี้ทำให้เกิดการสร้างวรรณกรรม มนุษย์ทำสงครามกับแถน และมนุษย์เป็นผู้ชนะ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป., หน้า 91) รวมถึงท่าทีของรัฐในสมัยกันที่นิยมศาสนา ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการนับถือของประชาชนด้วย เช่น กรณี นางแก้วแก้งญา (Nang Keo-Keng-Ya) พระมเหสีของเจ้าฟ้าจุ่มขอให้งเล็กการฆ่าช้าง และควายสังเวศย์ (Viravong, 1964, p. 36) สมเด็จพระโพธิสาลราชทรงมีโองการให้เลิกถือผีฟ้า ผีแถน ให้รื้อหอโองที่ใช้เลี้ยงผีมาแต่โบราณ แล้วสร้างวัดแทน อย่างไรก็ตามก็ไม่อาจห้ามประชาชนให้นับถือผีแถนที่ยึดถือมาแต่เดิม จึงเกิดการผสมระหว่างความเชื่อขึ้น ผีแถนกลายมาเป็นเทวดาแบบพระพุทธศาสนา นับถือพระพุทธเจ้า แต่ก็ยังคงบทบาทของความเป็นผีแถน ที่ได้รับการบูชา เช่น สรวงจากคนอีสานเช่นเดิม

หากวิเคราะห์รูปแบบของวัฒนธรรมอย่างละเอียดแล้ว พบว่าเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์เหล่านี้ย่อมมีหน้าที่ในการจรรโลงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคมนั้นๆ เอาไว้ เมื่อโครงสร้างความสัมพันธ์ต้องแปรเปลี่ยนไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม ดังนั้นเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์ เช่น พิธีกรรม ประเพณี ศาสนา ฯลฯ ก็ย่อมผันแปรเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะ ทั้งวัฒนธรรมและโครงสร้างอื่นๆ ในสังคมต่างก็มีปฏิสัมพันธ์หรือมีความเกี่ยวข้องที่ซ้อนทับกันอยู่ตลอดเวลา วัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เหล่านี้ ที่นอกจากจะสะท้อนโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแล้ว ยังฉายกายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับสิ่งเหนือธรรมชาติอีกด้วย

จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษารูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน เพื่อศึกษาวัฒนธรรมบุญบั้งไฟที่ปรากฏโดยทั่วไป ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟของชาวอีสาน และเพื่อวิเคราะห์รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน ทั้งนี้ก็จะได้นำผลที่ได้จากการศึกษาเป็นกระจกสะท้อนให้ภาครัฐและเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟ และจรรโลงความเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมบุญบั้งไฟที่ปรากฏโดยทั่วไป
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟของชาวอีสาน
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาในรูปแบบทางวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสานในบริบทของชุมชนบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ พระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสืองานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 20 รูป/คน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย นักปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 10 รูป/คน ครูอาจารย์ จำนวน 5 คน กำนันผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ด้วยการจดบันทึกและการบันทึกเสียง จากนั้นจึงถอดความข้อมูลสัมภาษณ์และนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นข้อมูลตามกรอบแนวคิดของการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Inductive Analysis) โดยตีความข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำไปสู่การอธิบายรูปแบบทางวัฒนธรรมของประเพณีบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสานในบริบทของชุมชนบ้านเม็งอย่างเป็นระบบ

การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมเกี่ยวกับการวิจัยในมนุษย์ สถาบันญาณสังวรมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ จว. 0086/2567 มีการเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โดยผู้วิจัยพบกลุ่มตัวอย่าง อธิบายโครงการวิจัยและลงชื่อในใบยินยอมการวิจัย ด้วยความสมัครใจขอความร่วมมือกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่างๆ ที่ปรากฏมีอยู่ในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ความเชื่อทั้งหลายของชาวอีสานที่มีอิทธิพลต่องานประเพณีบุญบั้งไฟอีสาน และรูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมบุญบั้งไฟที่ปรากฏโดยทั่วไป บุญบั้งไฟเป็นบุญประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน จัดขึ้นในเดือนหกของทุกปี และถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ การจัดงานวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในภาคอีสาน โดยมีหลายที่ทั้ง ยโสธร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ อุดรธานี หนองคาย มหาสารคาม ศรีสะเกษ หนองบัวลำภู เลย อำนาจเจริญ ขอนแก่น นอกจากนี้แล้วในพื้นที่ภาคเหนือ มีการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ ของตำบลพุดเตย อำเภอเวียงชัยบุรี เพชรบูรณ์ อีกด้วย ในภาคกลางนั้น มีการจัดงานในพื้นที่ของอำเภอแม่เปิน นครสวรรค์ และอำเภอลานสัก อุทัยธานี ส่วนทางภาคใต้ ยังสามารถพบการจัดงานบุญบั้งไฟได้ในอำเภอสุคีริน นราธิวาส อีกด้วย โดยเป็นการละเล่นของชาวอีสานที่ย้ายถิ่นฐานมาปักหลักอยู่ที่นี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 แต่ทว่าก็หาชมได้ยากในปัจจุบัน

รูปแบบการจัดงานวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟโดยทั่วไป หลังจากที่ได้ข่าวประกาศว่าปีนี้จะมีการจัดงานวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟให้หมู่บ้านต่างๆ ทราบทั่วกันแล้ว คณะกรรมการจัดงานก็มอบหมายแบ่งหน้าที่กัน ตามความถนัดในการทำบั้งไฟตามขนาดที่ต้องการ ณ วัดประจำท้องถิ่นนั้น การทำบั้งไฟเมื่ออดีตคนประสิวเรียบริ้อย ก็จะประดับประดาด้วยกระดาษสีอย่างสวยงามโดยส่วนหัวต้องทำรูปหัวพญานาค ในวันสุกดิบ ชาวบ้านจัดขบวนแห่บั้งไฟไปยังศาลปู่ตาของหมู่บ้าน พร้อมนำเอาเหล่าไปด้วยจำนวนมาก ใช้เช่นสรวง และมีการจุดบั้งไฟขนาดเล็กเรียก บั้งเสียง เพื่อเสียงทลายดูถึงความอุดมสมบูรณ์ และความสำเร็จในการทำนาปีนั้น พอถึงวันรุ่งขึ้น เรียกว่า วันโฮม (รวม) ชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพทั้งชายหญิงจะแต่งตัวสวยงามตามประเพณีท้องถิ่น ผู้ชายจะใส่ผ้าโสร่งใหม่ ผู้หญิงจะใส่ผ้าซิ่น (สีน) ใหม่ นำอาหารคาวหวานที่ดีที่สุดที่นิยมกันในแต่ละท้องถิ่นพร้อมเครื่องไทยทานอื่นๆ ไปถวายพระที่วัด จากนั้นชาวบ้านจึงแห่บั้งไฟไปยังสถานที่จุดบั้งไฟ ซึ่งทำเป็นร้านหรือค้าง (ฮ้าน) บนต้นไม้สูงประมาณ 20-30 เมตร ในขบวนแห่จะมีการแข่งบั้งไฟ นางรำชบรื่องกายพย์แข่งบั้งไฟ และการละเล่นต่างๆ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น การทอดแหหาปลา การสักลุ่ม บางขบวนก็จะมีการเล่นตลกในเชิงเพศสัมพันธ์ แต่ขบวนแข่งหลักจะแต่งตัวสวยงามแบบโบราณใส่กระโจมหัวแข็งเป็นกายพย์ให้คติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา มีความไพเราะและคติธรรมสอนใจ ถึงแม้จะมีการละเล่นตลก แห่บักแบ้นและบทแข็งสืบไปในทางเพศสัมพันธ์อยู่บ้าง เมื่อขบวนแห่ถึงลานจุดบั้งไฟ ก็จะมีการจุดบั้งไฟที่นำมาตามลำดับที่จับฉลากได้ เมื่อบั้งไฟทุกบั้งจุดหมดก็จะถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นของงานวัฒนธรรมบุญบั้งไฟ

2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ความเชื่อในเบื้องต้นของชาวอีสาน เกี่ยวกับบุญบั้งไฟ ก็คือ ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ถ้าปีใดไม่จัดงานบุญบั้งไฟ ฟ้าฝนก็จะไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำทำนา แต่ถ้าปีใดจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ ฟ้าฝนก็จะตกต้อง

ตามฤดูกาล พิษพันธุัธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวชุมชนปราศจากโรคภัย ความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟของชาวอีสานอยู่กับเรื่องเล่าในตำนาน 2 เรื่อง คือ พญาคันคาก และผาแดง-นางไอ่

ความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟอีสานตามตำนานเล่าว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าถือชาติกำเนิดเป็นพญาคางคก ได้อาศัยอยู่ใต้ร่มโพธิ์ใหญ่ในเมืองพันทุมวดี ด้วยเหตุใดไม่แจ้ง พญาแถนเทพเจ้าแห่งฝนโกรธเคืองโลกมนุษย์มาก จึงแกล้งไม่ให้ฝนตกนานถึง 7 เดือน สัตว์และพืช พากันล้มตายเป็นจำนวนมาก ทำให้มวลมนุษย์เกิดความลำบากยากแค้นอย่างแสนสาหัส พวกที่แข็งแรงก็รอดตายและได้พากันมารวมกลุ่มใต้ต้นโพธิ์ใหญ่กับพญาคางคก สรรพสัตว์ทั้งหลายจึงได้หารือกันที่ประชุมตกลงกันให้พญานาคียกทัพไปรบกับพญาแถน แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ จากนั้นจึงให้พญาต่อแตนยกทัพไปปราบแต่ก็ต้องพ่ายแพ้เช่นกัน ทำให้พวกสรรพสัตว์ทั้งหลายเกิดความท้อถอย หหมดกำลังใจและสิ้นหวัง ได้แต่รอวันตายในที่สุด พญาคางคกจึงขออาสาที่จะไปรบกับพญาแถน จึงได้วางแผนรบโดยปลวกทั้งหลายก่อจอมปลวกขึ้นไปจนถึงเมืองพญาแถน เพื่อเป็นเส้นทางให้บรรดาสรรพสัตว์ใช้เดินทางไปสู่เมืองพญาแถน ซึ่งมีมอด แมลงป่อง ตะขาบ สำหรับมอดได้รับหน้าที่ให้ทำการกัดเจาะด้ามอาวุธที่ทำด้วยไม้ทุกชนิด ส่วนแมลงป่องและตะขาบให้ซ่อนตัวอยู่ตามกองฟืนที่ใช้หุงต้มอาหาร และอยู่ตามเสื้อผ้าของไพร่พลพญาแถนทำหน้าที่กัดต่อย หลังจากวางแผนเรียบร้อย กองทัพพญาคางคกก็เดินทางเพื่อปฏิบัติหน้าที่การรบ มอดทำหน้าที่กัดเจาะด้ามอาวุธ แมลงป่องและตะขาบกัดต่อยไพร่พลของพญาแถนจนเจ็บปวด ร้องระงมจนกองทัพพระส่ำระสาย ในที่สุดพญาแถนจึงได้ยอมแพ้และตกลงทำสัญญาสงบศึกกับพญาคางคก ว่าหากบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้าเมื่อใด ให้พญาแถนสั่งให้ฝนตกในโลกมนุษย์ หลังจากที่ได้สัญญากันแล้ว พญาแถนจึงได้ถูกปล่อยตัวไปและได้ปฏิบัติตามสัญญา มาจนบัดนี้ ส่วนเรื่องผาแดง-นางไอ่ เป็นเรื่องราวที่บงบอกถึงจุดเริ่มต้นของการพ่นบั้งไฟอย่างเป็นทางการท่ามกลางบรรยากาศของการแข่งขันเพื่อชิงรางวัลตั้งเนื้อเรื่องในตำนานที่เป็นเรื่องราวชีวิตของธิดาพระยาขอม ชื่อนาง “ไอ้คำ” เธอมีความงดงามเป็นเลิศ เป็นที่หมายปองของบรรดาเจ้าเมืองต่างๆ พระยาขอมผู้บิดา จึงวางเงื่อนไขให้ประลองฝีมือจุดบั้งไฟ... แข่งขันกัน ระหว่างการแข่งขัน ท้าวพังคี ลูกชายพระยานาค ผู้ดูแลรักษาลำแม่น้ำโขง ได้ยีนกิตติศัพท์ แผลงกายเป็นกระรอกตอน (กระรอกเผือก) ปีนป่ายขึ้นต้นไม้ใหญ่ เพื่อแอบดูความงามนางไอ้คำ การแข่งขันจุดบั้งไฟกำลังดำเนินไปมีคนเห็นกระรอกเผือกบนต้นไม้ก็ใช้ธนูยิงหล่นลงมาตาย เนื้อกระรอกเผือกตัวใหญ่มากเชือดแบ่งกันกินได้ทั้งเมือง มีน้อยคนที่ปฏิเสธไม่ยอมกิน ระหว่างชาวเมืองกำลังสนุกสนานบันเทิงกับการได้กินและการบันเทิง พระยานาคผู้บิดารู้เรื่องก็โกรธมาก สำแดงฤทธิ์ให้มวลน้ำมหาศาลไหลบ่ามาถล่ม ทำให้เมืองทั้งเมืองล่มกลายเป็นหนองหล่ม

3. วิเคราะห์รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสานความหมายของบุญบั้งไฟในยุคปัจจุบัน ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพียงแต่รูปแบบวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนบ้านเมือง ยังคงโยงเข้ากับระบบฐานความเชื่อของกลุ่มอำนาจเก่า (เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ศาลปู่ตา) และการเข้ามาของภาครัฐในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงกลุ่มอำนาจใหม่ได้พยายาม

เข้ามาช่วงชิงบทบาท จึงทำให้เกิดการสร้างสรรคพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองเพื่อแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์อันชอบธรรม เพียงแต่การต่อรองภายในงานบุญบั้งไฟบ้านเม็ง “เกิดจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์” กล่าวคือ การเข้ามาของผู้มีอำนาจภาครัฐดูเหมือนเน้นให้รูปแบบของงานอยู่ที่ความสนุกสนาน การแข่งขันต่างๆ อันสอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ และถอยห่างจากความเป็นรากเหง้าของชุมชน ถึงแม้วัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟยังคงถือปฏิบัติสืบทอดเช่นเดิม กระนั้นความหมายของการจัดงานก็อาจเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางสังคม การสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากเหตุผลของความเชื่อดั้งเดิม (คือทำให้ฝนตก และเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน “เจ้าพ่อ เจ้าแม่ศาลปู่ตา” และมีบางส่วนทำเพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี เป็นพื้นที่ให้คนในชุมชนได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นวันรวมญาติของชุมชนบ้านเม็ง และปลดปล่อยความเหนื่อยล้าจากการทำเกษตรกรรมในรอบปี

บุญบั้งไฟบ้านเม็ง อำเภอนองเรือในปัจจุบัน เปรียบเสมือนพื้นที่ทางวัฒนธรรมสำหรับกลุ่มคนต่างๆ ในท้องถิ่นเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์บางประการ เช่น กลุ่มเจ้าพ่อ เจ้าแม่ ศาลปู่ตา ใช้บุญบั้งไฟเป็นพื้นที่เพื่อการสืบทอดระบบความเชื่อในเรื่อง “ผีบรรพบุรุษ” ไม่ให้จางหายไป เป็นพื้นที่ต่อยอดความรู้สึกร่วมของความเป็นกลุ่มชาวอีสานแท้ สร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของกลุ่มสังคมเดียวกัน กลุ่มผู้นำชุมชนใช้บุญบั้งไฟเป็นพื้นที่เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดมีในชุมชนและบุญบั้งไฟยังเป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อวัดความสำเร็จของกลุ่มผู้นำ หน่วยงานท้องถิ่นใช้บุญบั้งไฟเป็นพื้นที่ เพื่อให้การดำเนินโครงการของหน่วยงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ตามนโยบายภาครัฐส่วนกลาง กล่าวคือ การบูรณาการความร่วมมือกับชุมชนเพื่อสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมภายในท้องถิ่น เป็นพื้นที่ในการแสดงสถานะทางสังคม และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตนกับชาวบ้าน และกลุ่มชาวบ้าน ใช้บุญบั้งไฟเพื่อเป็นพื้นที่ปลดปล่อยความเหนื่อยล้าในการทำเกษตรกรรมตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่สังสรรค์และปรับความเข้าใจเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน เปรียบเสมือนวันรวมญาติหรือวันโฮมพีโฮมน้องของชุมชน ทั้งยังเป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านได้แสดงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ “เจ้าพ่อเจ้าแม่” และพระยาแถน เพื่อให้เกิดความสบายความอบอุ่นใจในการดำรงชีพ

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมบุญบั้งไฟที่ปรากฏโดยทั่วไป พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่สะท้อนวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของชาวอีสาน โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีลักษณะเป็นที่ราบสูงและมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรน้ำ การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจึงสะท้อนภูมิปัญญาทาง

วัฒนธรรมของชุมชนที่พยายามสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรม และประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ประเพณีบุญบั้งไฟจึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อความบันเทิงเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกทางสังคมที่ทำหน้าที่หล่อหลอมความสามัคคีของชุมชน รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของทศนวรรณ โปธิศรีเรือง (2553) ที่กล่าวว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านกระบวนการปฏิบัติจริงของชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ในสังคมอีสาน เมื่อพิจารณาในบริบทสังคมร่วมสมัยพบว่า รูปแบบของประเพณีบุญบั้งไฟได้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยเฉพาะการเพิ่มบทบาทของกิจกรรมหรรสพ การแข่งขัน และการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ความสำคัญของพิธีกรรมบางส่วนลดลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีบุญบั้งไฟมิได้เป็นวัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง หากแต่มีลักษณะเป็น “วัฒนธรรมพลวัต” ที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในวันแรก (วันโอม) นอกจากจะมีการแห่บั้งไฟ ในบางพื้นที่จะมีการแห่ภาคหรือภิกษุที่ได้รับการสงฆ์น้ำเพื่อเลื่อนยศเป็นพระอันดับไปด้วยแล้ว ก็ยังมีขบวนการเล่นสนุกสนานโดยขบวนนี้มีการเล่นเกี่ยวกับเรื่องเพศ เช่น ทำรูปหญิงและชายกำลังมีสัมพันธ์กัน อันถือเป็นวัฒนธรรมตามปกติของชาวอีสาน สอดคล้องกับแนวทางของสุริยา สมุทคุปต์ (2533) ที่อธิบายว่า ทำวผาแดงกับนางโอดสมสู่กัน การล้อเลียนเรื่องเพศในขบวนแห่นี้ชาวบ้านไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่หยาบคาย เพราะเชื่อว่าเทพเจ้าจะโปรดถ้าเล่นเช่นนี้ และการแสดงภาพที่สะท้อนถึงหรือเกี่ยวกับการร่วมเพศ เป็นสัญลักษณ์ของการก่อให้เกิดการมีชีวิตใหม่ ซึ่งจะนำความงอกงามมาให้ นอกจากนี้พิธีขอฝนของทางภาคกลาง ตอนกลางคืนก็จะมีหรรสพสมโภชตลอดจนการแข่งขันกลองของแต่ละหมู่บ้านด้วย

2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุญบั้งไฟของชาวอีสาน พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานมีรากฐานสำคัญมาจากตำนานพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่องพญาคันคาก และเรื่องผาแดง-นางโอด ซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนคติความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพญาแถน ผู้ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าเป็นเทพผู้ควบคุมฝนฟ้า การจุดบั้งไฟจึงเป็นสัญลักษณ์ของการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าบนสวรรค์เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลความเชื่อยังคงดำรงอยู่ในสังคมอีสานมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าสังคมอีสานส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากระบบความเชื่อของชาวอีสานมีลักษณะผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อทางเกษตรกรรม ซึ่งสะท้อนลักษณะของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีการผสมผสานความเชื่อหลายระบบเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับการศึกษาของพระครูวิจิตรวนสาร (บุญสวย สุจิตโต, แก้วทานาม) (2556) ที่พบว่า พิธีกรรมบุญบั้งไฟของชาวอีสานมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องการขอฝนจากพญาแถน และเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมอย่างใกล้ชิด และยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของวรรณกรรมพื้นบ้านที่ทำหน้าที่เป็นกลไก

ในการถ่ายทอดความเชื่อและคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน

ความเชื่อทั้งสองข้างต้นยังคงอยู่มาตราบเท่าทุกวันนี้ เพราะชาวบ้านเม็งให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟ แม้ว่าประชากรทั้งหมดนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็มีเชื่อดั้งเดิมที่เป็นจุดร่วมเดียวกันคือ ความเชื่อเรื่องการบูชาเทพเทวดา ภูตผีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีสัมภเวสี ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้ถูกกำหนดไว้เป็นสิ่งสูงสุดที่ชาวบ้านจะต้องเคารพบูชา โดยที่ความเชื่อนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ความเชื่อดังกล่าวได้ถูกแทรกอยู่ในทุกตัวของประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548) ที่กล่าวว่า การมีความคิด ความเชื่อในสิ่งเดียวกันย่อมหมายถึง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความกลมเกลียวที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ไปด้วยกัน ซึ่งส่งผลถึงความเป็นปึกแผ่น ความเข้มแข็งของสังคมในที่สุด ดังนั้น ความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะเรื่องผี เรื่องวิญญาณ จึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่มนุษย์ต่อไป เพราะเมื่อถึงจุดหนึ่งที่ความคิดทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถตอบข้อสงสัยของมนุษย์ได้ เราก็จำเป็นต้องพึ่งพาระบบความเชื่อ

3. รูปแบบทางวัฒนธรรมบุญบั้งไฟในบริบทของชุมชนบ้านเม็ง พบว่า รูปแบบของประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสังคมร่วมสมัย โดยประเพณีดังกล่าวมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะพิธีกรรมทางความเชื่อเพื่อขอฝนจากพญาแถนเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่กลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชนใช้เป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมและการดำรงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เมื่อพิจารณาในบริบทของชุมชนบ้านเม็งพบว่า การจัดงานบุญบั้งไฟมีการเข้ามามีบทบาทของกลุ่มทางสังคมหลายกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้รักษาความเชื่อดั้งเดิม เช่น กลุ่มเจ้าพ่อเจ้าแม่และศาลปู่ตา ตลอดจนประชาชนทั่วไป ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกันในการจัดงานประเพณี การมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ประเพณีบุญบั้งไฟมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตามจารีตเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ใช้ในการสร้างความร่วมมือ ความสามัคคี และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของสุริยา สมทคุปต์ (2533) ที่อธิบายว่า ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานเป็นพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมของชุมชน โดยพิธีกรรมดังกล่าวทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม รวมทั้งเป็นพื้นที่สำหรับการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของทศนวรรณ โพธิ์ศรีเรือง (2553) ที่พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างระบบความเชื่อของชุมชนกับวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งชุมชนใช้พิธีกรรมดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น

ในสังคมปัจจุบัน พบว่า รูปแบบของประเพณีบุญบั้งไฟได้เกิดการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่เน้นความสำคัญของพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ ได้ขยายบทบาทไปสู่กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะของความบันเทิง การแข่งขัน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงแสดงให้เห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรมที่ปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาแก่นของความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบูชาพญาแถนและผีบรรพบุรุษของชุมชนไว้ นอกจากนี้ประเพณีบุญบั้งไฟยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการต่อรองบทบาทและอำนาจของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนแล้ว กลุ่มผู้นำชุมชนใช้ประเพณีดังกล่าวเป็นกลไกในการสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชน ส่วนประชาชนในชุมชนใช้ประเพณีดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับการพบปะสังสรรค์และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า พิธีกรรมทางวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการธำรงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคม และสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละยุคสมัย เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่า ประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนบ้านเม็งมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมที่มีพลวัต กล่าวคือ แม้ว่าจะยังคงรักษาแก่นของความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการขอฝนจากพญาแถนตามคติความเชื่อของชาวอีสาน แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย ทั้งในด้านบทบาทของรัฐ การส่งเสริมการท่องเที่ยว และการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรมีการวางมีแผนการพัฒนาแนวคิดการสร้างนวัตกรรมในระยะยาว และขยายผลไปยังพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อเติมเต็มในส่วนที่ขาด ให้สมบูรณ์อย่างบูรณาการ

1.2 องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการทำงานนี้ด้วย หรือควรมีผู้ตัวแทนทุกภาคส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการ อันส่งผลต่อ รูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นที่ และรายละเอียดรูปแบบของการแสดง ช่วงเวลาสำหรับการแสดงและเนื้อหาประยุกต์ให้เรื่องราวเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาในลักษณะการจัดทำนวัตกรรมที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวคิด โดยคำนึงถึงเด็กและเยาวชนที่จะสืบสานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นและประเพณี

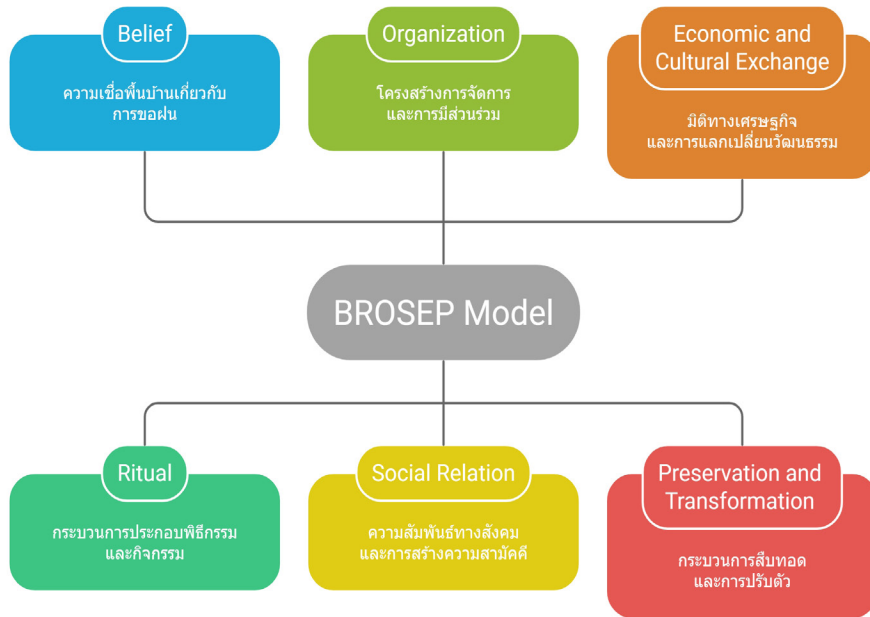
2.2 ควรมีการศึกษาถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่ออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของชุมชนในสองฟากฝั่ง และการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับกลุ่มประชาคมอาเซียน ซึ่งศึกษาได้ทั้งในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณ

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การวิจัยรูปแบบทางวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวอีสาน โดยใช้การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างในพื้นที่ชุมชนบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบทางวัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟในบริบทของสังคมอีสานร่วมสมัยประเพณีบุญบั้งไฟมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางวัฒนธรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อขอฝนตามคติความเชื่อของชุมชนเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่เป็นระบบทางวัฒนธรรมที่มีองค์ประกอบหลายด้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านความเชื่อ วิถีชีวิตของชุมชน และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์องค์ความรู้ในลักษณะของตัวแบบเชิงระบบ (System Model) ซึ่งเรียกว่า BROSEP Model เพื่อใช้อธิบายโครงสร้างและพลวัตของประเพณีบุญบั้งไฟในบริบทของชุมชนบ้านเม็ง โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ 1) B (Belief) หมายถึง ระบบความเชื่อพื้นบ้านของชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนจากพญาแถน รวมถึงความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องพญาคนคาก และเรื่องผาแดง-นางไอ่ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการเกิดประเพณีบุญบั้งไฟ 2) R (Ritual) หมายถึง กระบวนการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญบั้งไฟ เช่น การทำบั้งไฟ การแห่บั้งไฟ การเซิ้งบั้งไฟ และพิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน 3) O (Organization) หมายถึง โครงสร้างการจัดการและการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ นักปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทร่วมกันในการจัดงานและสืบทอดประเพณี 4) S (Social Relation) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนที่เกิดขึ้นผ่านกิจกรรมของประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการสร้างความสามัคคี การพบปะสังสรรค์ และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชน 5) E (Economic and Cultural Exchange) หมายถึง มิติทางเศรษฐกิจและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการจัดงานประเพณี เช่น การค้าขาย การท่องเที่ยว และการเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น และ 6) P (Preservation and Transformation) หมายถึง กระบวนการสืบทอดและการปรับตัวของประเพณีบุญบั้งไฟในบริบทของสังคมร่วมสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรมที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และนโยบายของภาครัฐ ดังนั้น BROSEP Model จึงเป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายให้เห็นว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นระบบวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างระบบความเชื่อ พิธีกรรม โครงสร้างทางสังคม และบริบทของสังคมร่วมสมัย โดยองค์ประกอบทั้งหกประการทำหน้าที่ร่วมกันในการธำรงรักษาและปรับเปลี่ยนประเพณีบุญบั้งไฟให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (ม.ป.ป.). *พงศาวดารแห่งประเทศไทยลาว*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ทศนวรรณ โพธิ์ศรีเรือง. (2553). *การจัดการความรู้เรื่องประเพณีบุญบั้งไฟ ของอำเภอโนนสังจังหวัดหนองบัวลำภู*. (ปริญญาโทโครงการพิเศษ). ขอนแก่น: วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธิดา สาระยา. (2535). *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: พิทักษ์อักษร.

เบญจมาศ เกตุแก้ว. (2521). *ประเพณีบุญบั้งไฟ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระครูวิจิตรวนสาร (บุญสวย สุจิตโต, แก้วหานาม). (2556). *การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยูร กมลเสวีรัตน์. (2546). *บุญบั้งไฟโสธร ประเพณีขอฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: ที เจ เจ จำกัด.

- สุคนธา สายเชื้อ. (2524). *ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอำเภออาจสามารถ*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุรียา สมทุคฺปตี. (2533). *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). *วัฒนธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Viravong, M. S. (1964). *History of Laos*. New York: Paragon Book Reprint Corp.